

نقد دانشگاهی: چارچوبی برای بروز نوآوری

خلیل نوروزی^{۱*}، مجتبی علویان^۲، سینا سروی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۶/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۲/۱۶

چکیده

نوآوری و خلاقیت یکی از ملزومات جوامع بشری کمتر توسعه یافته برای حرکت به سمت پیشرفت و توسعه است. لازمه نوآوری و خلاقیت تضارب آراء، نقد منصفانه و وجود محیطی برای تعامل مؤثر با انسانهاست؛ اما در این راستا عواملی مانند «فقدان روحیه نقدپذیری»، «زودرنجی ناقد و انتقاد شونده»، «نقد نادرست» به عنوان پارامترهای ناسازگار وجود دارند، هدف این پژوهش تمییز دادن نقد مؤثر و سازنده که موجب پیشرفت باشد با نقد نادرست و مخرب است. به همین منظور، با استفاده از روش تحلیل مضمون و با ابزار مصاحبه تلاش شد پدیده نقد در دانشگاه از جنبه های کارکردی و کژکارکردی شناسایی شود. پس از انجام پژوهش مشخص شد که دو عامل اصلی تخصص و میزان انطباق تخصص با محیط نقد اثر تعیین کننده ای در کارآمدی نقد دانشگاهیان دارد. سه نوع نقد مؤثر، شامل نقد تخصصی که بهترین نوع نقد، نقد میانجیگرانه و نقد دموکراتیکه شناسایی شدند. همچنین کژکارکرد ورود غیر تخصصی در امور تخصصی شناسایی شد. هم چنین ابزارهای توسعه نقد مؤثر و جلوگیری از بروز کژکارکردهای نقد معرفی گردید. در پایان مدل فعال سازی نقد دانشگاهی ارائه شده است.

واژگان کلیدی: نوآوری، نقد، نقد دانشگاهی، دانشگاه

۱- استادیار دانشگاه امام حسین (ع)، تهران، ایران k.noruzi@ut.ac.ir

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق علیه السلام، تهران، ایران.

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق علیه السلام، تهران، ایران.

۱- مقدمه

اشاعه و گسترش فرهنگ نقد و نقدپذیری در متن جامعه به واسطه نیروی پیشران علمی دانشگاهی را، می‌توان به‌عنوان یکی از عوامل پراهمیت در رشد کشورها بیان کرد. هرگاه عناصر این نیروی پیشران علمی، یا همان دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها، برخوردار از مهارت‌های اجتماعی لازم گردند، می‌توانند به‌عنوان شهروندانی تأثیرگذار در راستای اعتلای فرهنگ جامعه در جهان پر تحول کنونی نقش‌آفرینی نمایند. اساتید و دانشجویان در دانشگاه‌ها و عامه مردم در جامعه را می‌توان به‌عنوان عناصر اصلی در شکل‌گیری فرهنگ دانست که مسیر در دستیابی و گزینش اطلاعات، از ابزارهای گوناگونی همچون تأمل، اندیشه ورزی، استنباط و استدلال بهره می‌برند. از سویی دیگر جامعه و دانشگاه به‌طور تعاملی و دوطرفه، نقشی مؤثر و متقابل در ایجاد فرهنگ ایفا می‌کنند؛ لذا در این رابطه می‌توان نقش مهم و اساسی دانشگاه‌ها در شکل‌گیری و پرورش فرهنگ و مهارت‌های فکری جامعه از جمله تفکر نقاد را مشاهده نمود (Cooper, 1991). ضرورت پرداخت به مقوله تفکر نقاد و بسترسازی‌های مناسب برای رشد این مهارت در مراکز آموزش عالی ازجمله دانشگاه‌ها را می‌توان در آثاری که بر دانشجویان و افراد جامعه خواهد گذاشت، مشاهده نمود که از جمله آنان می‌توان به اعتمادبه‌نفس، افزایش تعامل بین افراد (Craig, 1984)، افزایش میزان یادگیری، تعمق در حل مسائل و مشکلات (James, 1986) اشاره کرد. کارکرد دیگر توجه به این مهارت، افزایش مشارکت فعالانه و عقلانی انسان‌ها، دانشجویان و مردم، در حل مسائل اجتماعی می‌باشد (Rumph, 1995).

در این میان، آنچه می‌تواند در دانشگاه‌ها به تقویت و پرورش توانایی نقد دانشجویان کمک کند، فراهم‌سازی بستر مناسب برای فعالیت عناصر فرهنگی پشتیبان نقد و نقادی یا همان فرهنگ نقد و نقادی در دانشگاه‌ها می‌باشد (Arp, L., & Woodard, B. S, 2004). بها دادن به رشد چنین فرهنگی در دانشگاه‌ها می‌تواند قابلیت‌های نهفته‌ای همچون یادگیری معنادار، تربیت دانش‌آموختگان آگاه و خودارزیابی فردی را آشکار سازد. به این معنا که جریان نقد دانشگاهی، خود ریشه در علم و معرفت نسبت به موضوع دارد و حاصل دانشی مقدم بر نقد است. این دانش مقدم، از ملزومات اساسی نقد دانشگاهی است و بدون آن احتمال بروز کژکارکردهای نقد به‌طور فزاینده‌ای افزایش می‌یابد. توجه به این نکته مهم است که منظور از نقد دانشگاهی، نقد دانشگاهیان به‌طور مطلق نیست؛ بلکه تنها دامنه نقدهای با پشتوانه خیرخواهی و متکی بر علوم تخصصی فرد را شامل می‌شود. چه‌بسا، نقد یک متخصص گوش، حلق و بینی در امور سیاسی کشور، یک نقد دانشگاهی محسوب نگردد یا دامنه شمول این مفهوم، شامل

نقد عمومی متخصصان علوم انسانی در رابطه با توسعه صنایع هوافضا و کیفیت پرتاب موشک نباشد. از دیدگاه نقد دانشگاهی تنها نقدی که برخاسته از توان علمی مرتبط بایان و شیوه‌ای بلیغ و غیر تخریبی باشد، نقد دانشگاهی خواهد بود.

بنابر موارد مذکور، سؤالاتی که در این پژوهش به آن‌ها پرداخته شده عبارتند از:

- (۱) ملاک و شاخص برای تمیز نقد درست از نادرست در مسیر دستیابی به نوآوری و خلاقیت چیست؟
- (۲) موانع نقد دانشگاهی کدامند؟
- (۳) نقد دانشگاهی چه انواعی دارد؟
- (۴) پیامدها و نتایج هر یک از انواع نقد چیست؟
- (۵) در فضای درون دانشگاهی و بیرون دانشگاهی، چه نوع نقدی کاربرد دارد و مختصات آن‌ها کدام است؟

۲- مبانی نظری پژوهش

۲-۱ تعریف مفهوم نقد دانشگاهی:

"انتقاد" از کلمه یونانی krino به معنای "قادر به قضاوت، ارزش، تفسیر" می‌آید (BibleStudy, 2019). باید مراقب بود که نقد منفی نباشد و موجب تغییر عملی بشود (Adorno, 2003). نقد باید موجب هم‌افزایی و شروع یک گفتگوی علمی تشکرآمیز در فضای دانشگاهی باشد (Bormann, 1972) یا یک گفتگوی علمی در مورد یک مسئله اجتماعی یا اقتصادی یا فرهنگی یا سیاسی باشد و تخریب بدون ساختن مابه‌ازا چندان مورد توجه جریان نقد دانشگاهی نیست. نقد عملی، با عنوان هنر گفتگو نیز شناخته می‌شود (Craig, 1984).

۲-۲ بررسی دیدگاه‌ها در مورد نقد دانشگاهی:

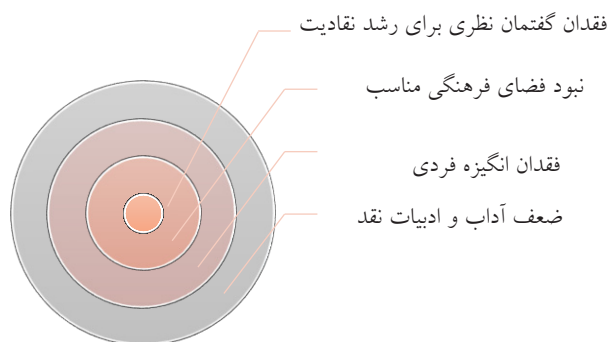
برای مدت‌ها در نظام آموزشی و آموزش عالی انتقاد به‌عنوان پدیده‌ای نامطلوب تلقی می‌شد و باور عمومی برای ارتقای سطح آموزشی بر تضعیف فرهنگ نقد بود چراکه نقد، خلاقیت را خفه می‌کرد (Gibson, 2010). درحالی‌که پیشنهاد ایده‌گرایی به تعویق انداختن قضاوت به‌منظور بروز ایده‌هایی است که در دامن نقد مخفی می‌شوند، هنر نقادی بر این باور است که نقد خویشتن (Mills, A., Gilbert, P., 2007) در کنار نقد دانشگاهی دیگران مشوقی برای بروز ایده‌ها

نیز هست (James, 1986). در این جایگاه برای درک عمیق‌تر فرهنگ نقد و نقادی به بررسی دیدگاه‌های این حوزه مطابق جدول (۱) پرداخته شده است.

جدول (۱): برخی دیدگاه‌ها پیرامون فرهنگ نقد

ردیف	پژوهشگر	نکته / نکات
۱	(فاضلی، ۱۳۸۶)	فرهنگ نقد در متن اجتماعی خاصی شکل گرفته و تحول می‌یابد و از شرایط مادی و معنوی هر گروه تأثیر می‌پذیرد. فرهنگ نقد اصولاً عنصر ساختاری و هویت‌بخش اجتماعات دانشگاهی و مؤسسات آموزش عالی است.
۲	(انتظاری علی، ۱۳۹۳)	فرهنگ نقد و گفتگو نشان‌دهنده ارزش‌ها و هنجارهایی هستند که نحوه و چهارچوب نقد و گفتگو را مشخص کرده و بدان جهت می‌دهند.
۳	Fraser, N., & Nicholson, L, (1988)	نقد اصولاً شرط لازم بالندگی و شکوفایی دانش و حیات اجتماعی سالم است، ولی به خاطر عدم وجود بسترهای فرهنگی لازم، غالباً نقد و تخریب یکسان گرفته شده و همین امر مشکلات فرهنگی و اجتماعی خاص خود را به همراه دارد.
۴	(Belsey, 2004)	وجود نقد و نقادی به عنوان یک فرهنگ و خوی و خصلت انسانی، تأثیرات فراوانی در دفع و فرونشاندن آسیب‌ها و آفت‌های فردی و اجتماعی دارد.
۵	(Rumph, 1995)	فرهنگ نقد و نقادی در جامعه استبدادی مانند دیگر مقوله‌ها عقب مانده و بدوی باقی می‌ماند. حال آنکه جامعه برای بقای خود به آن نیاز دارد اما انجام آن بدون یک فرهنگ انتقادی ناممکن است.
۶	(Gaut, 1998)	نقادی و انتقاد کردن به معنای عیب گرفتن نیست. بلکه محک زدن یک پدیده یا یک شی و تشخیص سالم و ناسالم بودن آن می‌باشد.
۷	(Cobern, 1994)	وظیفه نقد و منتقد آشکار ساختن نواقص و معایب یک کار یا اثر به منظور راهنمایی و قابل فهم کردن آن است. منتقد واقعی باید همواره از تأکید صرف بر نظر و عقیده شخصی خویش اجتناب نماید.
۸	(Parker, 2002)	رسالت اصلی دانشگاه نقد کردن است، ایفای این رسالت را در سه حوزه یعنی نقد دانش، نقد خود و نقد جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنیم، در نظر می‌گیریم.
۹	(Ryan, 1982)	نقد در حکم تلاش و فعالیتی بی‌طرفانه برای یادگیری و تبلیغ بهترین اندیشه‌ها و اندیشنده‌ها در جهان است

بعد از بررسی دیدگاه‌های مختلف پیرامون اهمیت فرهنگ نقد، آسیب‌شناسی وضع کنونی و بررسی موانع و چالش‌هایی که بر سر راه ایجاد این فضا در بین مراکز آموزش عالی وجود دارد، بیش‌ازپیش ضرورت می‌یابد. ابوالقاسمی (۱۳۹۱)، در این باره معتقد است که جریان نقد در دانشگاه‌ها به دلایلی لایه‌ای رو به انسداد گذاشته است و ممکن است فرهنگ نقد در اثر موانع لایه‌ای شناسایی شده از دانشگاه رخت بر بندد. موانع لایه‌ای شناسایی شده در شکل (۱) مشخص است.

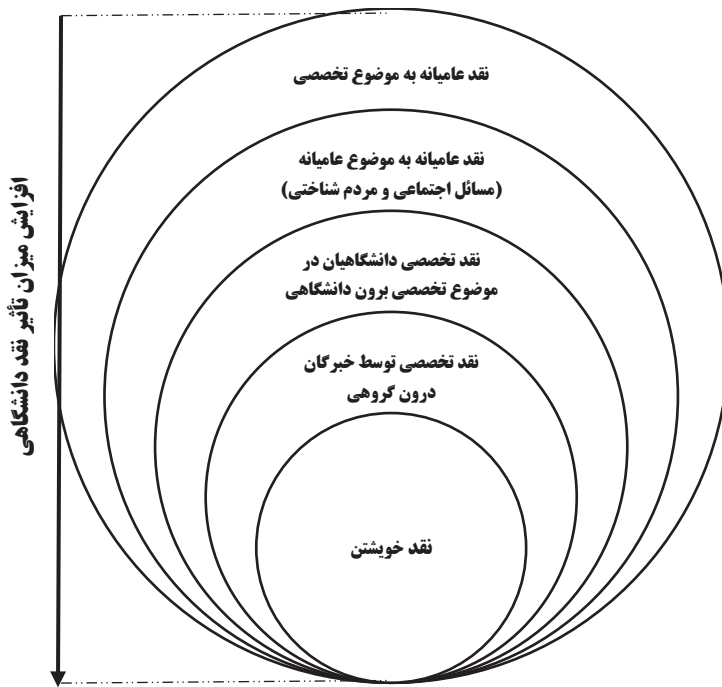

شکل (۱): موانع ایجاد فرهنگ نقد در دانشگاه‌ها (ابوالقاسمی ۱۳۹۱)

۲-۳ نسبت نقد دانشگاهی با حل مسائل جامعه

هورنی و همکاران (۲۰۰۴) بر این باورند که دانشگاهیان باید با دریچه نقد با جهان پیرامون و مسائل ناظر بر آن روبرو شوند. چون این رویارویی از منظر شخص خارج از بحبوحه مسئله است، می‌تواند حاوی نکاتی باشد که افراد داخل در مسئله از ادراک آن بازمانده باشند و موجب جستجوی راه‌حل‌های جدید برای مشکلات جاری جامعه بشود (Hornsey, M. J., Trembath, M., & Gunthorpe, S, 2004). تحقیقات اخیر در میان دانشگاهیان انگلستان پدیده حساسیت بین گروهی^۱ را تأیید کرده است که به موجب آن افراد نسبت به انتقاد همتایان خود و غیرهمتایان از خود، به صورت گروهی واکنش نشان می‌دهند. مطالعات حاضر، به بررسی واکنش‌های غیر دانشگاهیان نسبت به ورود تخصصی و غیرتخصصی آن‌ها در امور تخصصی می‌پردازد؛ نتایج نشان داده است هنگامی که دانشگاهیان ورودی تخصصی و عالمانه در یک امر سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و قانونی دارند پذیرش بیشتری نسبت به نقد آن‌ها وجود دارد. در صورتی که نقد غیرتخصصی مقبولیتی در فضاهای عمومی ندارد و سازمان‌ها و وزارتخانه‌ها تمایلی برای شنیدن نقد غیرتخصصی از خود نشان نمی‌دهند (Sutton, R. M., Elder, T. J., & Douglas, K. M, 2006). اگر جریان نقد دانشگاهی به درستی در کشف مشکلات جدید و تعریف دوباره ارزش مورد استفاده قرار گیرد، انتقاد به مثابه موتور نوآوری خواهد بود (Macilwain, 2011). با پیدا کردن یک مسیر جدید، دانشگاه می‌تواند ایده‌های بی‌شماری را برای ارتباط با محیط پیرامون و صنعت شناسایی کند و تعداد انگشت‌شماری را که واقعاً تفاوت ایجاد می‌کند، شناسایی کند مانند موردی که در دهه ۱۹۸۰ در رابطه با سیاست‌گذاری لایسنس در تعامل دانشگاه و صنعت در ایالت متحده به وقوع پیوست (Mowery, 2007).

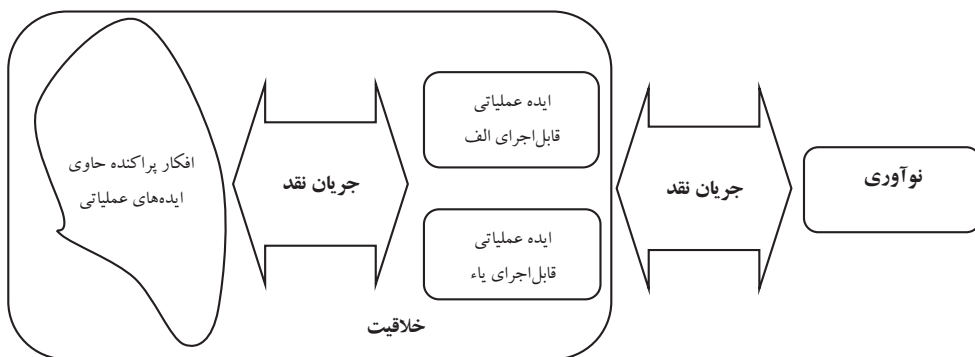
انواع متصور برای نقد دانشگاهیان متناسب با موضوع مورد نقد به صورت شکل (۲) قابل جمع بندی از ادبیات این حوزه است. همان گونه که مشخص است هر چه میزان تخصص و معرفت فرد دانشگاهی در مورد مسئله افزایش می یابد و موضوع مورد نقد در دامنه فهم واقعی حاصل از دانش فرد قرار می گیرد، احتمال تأثیر نقد دانشگاهی نیز افزایش می یابد.

شکل (۲): هنر نقد دانشگاهیان (منبع: پژوهشگران)

۲-۴ نسبت نقد، خلاقیت و نوآوری

نوآوری عبارت است از اجرایی کردن افکار و اندیشه های نو که از خلاقیت نشأت گرفته اند. درواقع نوآوری خلاقیت اجرا شده است (شکل (۳)). نقد را می توان تسهیلگر انتقال از اندیشه های نو به سمت نوآوری تفسیر کرد. در نگاه سیستمی این نقد را بازخور معنا کرده اند که هم می تواند به طور منفی و هم به طور مثبت درون سیستم پویا در نظر گرفته شود (Bormann, 1972).

شکل (۳): مدل مفهومی نسبت نقد، خلاقیت و نوآوری (برگرفته از (Bormann, 1972))

یکی از روش‌های رایج برای جلوگیری از کژکاردهای نقادی و تأثیرات منفی آن برای نوآوری، "از انتقاد پرهیز کن"^۲ است. فرضیه اصلی این است که انتقاد جریان خلاقیت و شور و شوق یک تیم را از بین می‌برد.

در این نظام فکری، به جای استفاده از عبارات تخریب‌کننده و بازدارنده مانند «این موضوع رساله اصلاً به درد نمی‌خورد»، «روی این موضوع پژوهشی حتی به اندازه یک مقاله علمی-ترویجی کار نشده است»، «این عنوان کتاب هیچ ارزشی برای چاپ کردن و هدر دادن برگه و قطع درختان ندارد» استفاده شود، از عبارت‌های همدلانه، مانند «خیلی از مقاله خوشم آمد، اما...»، «معلوم است که خیلی روی ایده محوری کتاب فکر شده است اما...»، «این مسئله پژوهشی خیلی خوب است اما باید به چند نکته دقت کنیم مانند...» استفاده می‌کنیم. از این عبارت در فرهنگ صحیح نقادی با عنوان قانون «بله، اما...» یاد می‌کنند. قوانین دیگری نیز برای فرهنگ نقد صحیح وجود دارند که عبارتند از قانون «بله و...» که برای افزودن نظرات سازنده به ایده‌ای که قرار است نقد بشود و قانون «بله، اما و...» برای بیان موافقت و مخالفت صمیمانه با بخشی از ایده‌های ارائه‌شده به کاربرده می‌شود (Verganti Roberto, Norman Don, 2019). راز تأثیرگذاری مثبت انتقاد در نوآوری در رفتار مشترک دانشگاهیانی است که در جریان نقد حضور دارند (Starko, 2017) که عبارتند از منتقد، نقد شونده، موضوع نقد و محیط وقوع نقد و اسباب مورد استفاده در نقد. کسانی که انتقاد ارائه می‌دهند باید انتقاد خود را مثبت و مفید ارائه دهند. کسانی که مورد انتقاد قرار می‌گیرند باید با سعه صدر و خوش‌رویی آن را بپذیرند. موضوع نقد باید ارزش نقد شدن را داشته باشد و نقد اثر مثبتی در تقویت کارکرد مثبت یا کاهش دوام کارکرد منفی داشته باشد. محیط نقد نیز باید مشوق جریان بازنگری برای هرچه بهتر شدن در رفتارها باشد. همچنین ابزارهای

متناسب با زمینه^۴ برای به کارگیری اسباب‌های نقد لازم است (Cooper, 1991). در چنین شرایطی نقد اثر مثبتی روی برانگیخته شدن جریان احترام متقابل در دانشگاه و حمایت از کنجکاوی دانشجو و استاد در مباحث علمی خواهد داشت (Arp, L., & Woodard, B. S, 2004). به طور تاریخی ثابت شده است نقد در درون محیط دانشگاهی هنگامی که با کنجکاوی و احترام انجام شود، می تواند به پیشرفته ترین شکل خلاقیت تبدیل شود. بنابراین نقد می تواند جذاب، پرشور، سرگرم کننده و همیشه الهام بخش باشد (Watkins, 2014).

۳- روش پژوهش

تلاش پژوهش حاضر در ایجاد و گسترش فرهنگ نقد صالح و سالم یا به عبارتی نقد دانشگاهی در محیط‌های دانشگاهی و غیردانشگاهی توسط دانشجویان است. به همین منظور فرآیند تهیه و تدوین این پژوهش با توجه به ماهیت و هدف آن به صورت شکل (۴) در نظر گرفته شد.

• روش هفت مرحله ای کلایزی	سازماندهی، تجزیه و تحلیل اطلاعات
• مصاحبه عمیق نیمه ساختارمند	ابزار جمع آوری اطلاعات
• نمونه گیری هدفمند	روش
• کیفی از نوع تحلیل مضمون	رویکرد حاکم

شکل (۴): لایه های پژوهش

هنگامی که قصد بررسی پدیده‌ها از جهات گوناگون را داشته و ضمن مطالعه افراد در شرایط طبیعی، خود تصویری کامل و همه جانبه از آنان را بازخوانی نماییم از رویکرد کیفی استفاده می کنیم (بازرگان، ۱۳۸۹). براین اساس، در پژوهش حاضر دیدگاه‌ها و تجارب ۳۳ تن که از نظر پژوهشگر به واسطه حضور در دانشگاه و کسب تجارب آموزشی و تربیتی و فرهنگی مختلف دارای ذهنیت و تجارب بیشتری در زمینه موضوع پژوهش بودند، به عنوان مشارکت کنندگان یا منابع اطلاع رسان با رعایت اصل اشباع نظری موردبررسی و واکاوی قرار گرفتند. لازم به ذکر است اشباع نظری زمانی اتفاق می افتد که محقق دریافت ادامه مصاحبه‌ها هیچ داده جدیدی را به داده‌های قبلی اضافه نمی کند. به عبارت دیگر، پژوهشگر بدین نتیجه برسد که در مرحله‌ای از کار به مفاهیم و پاسخ‌های مشابه دست یافته و مفاهیم جدیدی ظهور نیابند

(محمدرپور وبهمنی، ۱۳۸۹). در جدول (۲) ویژگی‌های منابع اطلاع‌رسان پژوهش ارائه شده است.

جدول (۲): ویژگی‌های منابع اطلاع‌رسان تحقیق

مصاحبه‌شوندگان گروه	ویژگی ممتاز	وابستگی دانشگاهی
دانشجویان کارشناسی	زیست عملی با پدیده	دانشگاه امام صادق علیه‌السلام (۳ نفر)، دانشگاه تهران (۲)، دانشگاه کاشان (۲)، تربیت مدرس (۲)، شهید بهشتی (۱)، صداوسیما (۱)
دانشجویان ارشد		دانشگاه امام صادق علیه‌السلام (۳)، دانشگاه تهران (۲)، دانشگاه کاشان (۲)، تربیت مدرس (۲)، شهید بهشتی (۱)، صداوسیما (۱)
دانشجویان دکتری		دانشگاه امام صادق علیه‌السلام (۳)، دانشگاه تهران (۲)، دانشگاه کاشان (۲)، تربیت مدرس (۲)، شهید بهشتی (۱)، صداوسیما (۱)
اساتید و اعضای هیئت علمی	تألیف مقاله مرتبط یا شرکت در جلسات نقد به‌عنوان نقد شونده	دانشگاه امام صادق علیه‌السلام (۳)، دانشگاه تهران (۲)، دانشگاه کاشان (۲)، تربیت مدرس (۲)، شهید بهشتی (۱)، صداوسیما (۱)
مسئولین فرهنگی دانشگاه	مسئولین برگزاری جلسات نقد، مناظره و تربیون‌های آزاد در دانشگاهها	دانشگاه امام صادق علیه‌السلام (۳)
نظریه‌پردازان حوزه فرهنگ	تألیف مقالات تخصصی و انتشارات علمی در حوزه نقد و نقادی در فضاهاى دانشگاهی	شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱)، دانشگاه شهید بهشتی (۱)

- ابزار جمع‌آوری اطلاعات: مصاحبه عمیق نیمه ساختارمند ابزاری است که برای جمع‌آوری اطلاعات موردنیاز پژوهش از آن استفاده گردیده است. در این روش به مصاحبه‌شونده‌ها فرصت کافی داده می‌شود تا به بیان و تشریح تجارب خود در مورد فرهنگ نقد و نقادی در دانشگاه بپردازند. این مصاحبه‌ها طی مدت ۳۰ الی ۴۰ دقیقه صورت پذیرفت. همچنین به تمامی افراد اطمینان کافی درباره محرمانه بودن متن مصاحبه‌ها داده شد.

- سازماندهی، تجزیه و تحلیل اطلاعات: روش هفت مرحله‌ای کلایزی، روشی است که پس از اتمام مصاحبه‌ها برای سازماندهی اطلاعات بدست آمده از آن استفاده گردید. این روش از مراحل تشکیل شده است که به تشریح آن‌ها می‌پردازیم:

• خواندن دقیق همه روایات و تجارب ابرازشده مشارکت‌کنندگان

- استخراج مفاهیم، عبارات کلیدی و جملات مرتبط با پدیده موردنظر
 - مفهوم بخشی به عبارات و جملات مهم استخراج شده
 - مرتب‌سازی توصیفات و مفاهیم مشترک شرکت‌کنندگان در دسته‌بندی‌های خاص
 - تبدیل همه عقاید استنتاج شده به توصیفاتی جامع و کامل
 - تبدیل آن‌ها به مفاهیم کوتاه و گویا
 - مراجعه به شرکت‌کنندگان برای مبادله ایده‌های به‌دست‌آمده و موثق نمودن یافته‌ها
- در حقیقت در فرآیند بالا، ابتدا کلمات و مفاهیم اساسی، همچنین رمزهای محوری از متن مصاحبه‌ها استخراج شدند و سپس در گروه‌های مشخص تقسیم گردید. درنهایت نیز برای کسب اعتماد شرکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها و جلب مشارکت بیشتر آنان، یافته‌های به‌دست‌آمده با آنان مطرح شد و با مرور و بازخوانی آن سعی بر افزایش میزان صحت و تأثیرپذیری یافته‌ها گردید.

۴- تجزیه و تحلیل یافته‌ها

پس از اجرای مصاحبه‌ها و پیاده کردن محتوای آن‌ها پژوهشگر از طریق مطالعه چندین باره آن‌ها تلاش نمود تا مفاهیم و مضامین اصلی و فرعی مرتبط با موضوع پژوهش را که تبیین‌کننده مهم‌ترین موانع و چالش‌های فرهنگی نقد در دانشگاه می‌باشد را انتزاع و استنتاج کند. از طریق این تأمل و تعمق ۹ مضمون پدیدار گشت که در دو گروه موانع فرا دانشگاهی و درون دانشگاهی دسته‌بندی گردید و واحدهای معنایی، مفاهیم و مقولات مرتبط با آن‌ها در جداول (۳) تا (۸) آورده شده است:

جدول (۳): واحدهای معنایی، مفاهیم و مقولات مرتبط با موانع فرادانشگاهی

کلان گزاره (مقوله سطح سه): موانع فرا دانشگاهی		
مقولات (مقوله سطح دو)	مفاهیم (مقولات سطح اول)	واحدهای معنایی برآمده از مصاحبه‌ها
واقعیات کلان اجتماعی و فرهنگی جامعه	• شکل‌گیری روحیه و فرهنگ نقد در بستر مناسبات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی • تجربه و ادراک مصادیق نقد در زیسته‌های فردی، گروهی و اجتماعی • درک اثرات مثبت نقد بر جامعه توسط افراد فرهیخته جامعه مانند دانشجویان • بی‌اثر شدن کارکرد نقد در فضای بدبینی به جریان نقد	• اهمیت ایجاد روحیه نقد در رشد مناسبات اجتماعی (۲۵ نفر)، نقد راهکار حل مسائل فرهنگی (۳۲)، ایجاد روحیه همگانی نقد در اجتماع برای تقویت روحیه مطالبه‌گری • تجربه اثرگذار نقد راهکار مهم در راستای فراگیرسازی جریان نوآوری (۲۷)، زیسته‌های گروهی برای حل مساله اجتماعی، راهی برای شکوفایی خلاقیت جمعی (۱۸)، تحول جامعه از طریق پرورش روحیه فردی و جمعی نقدپذیری (۲۱) • شناسایی اثرات مثبت نقد در راستای شکوفایی استعدادها (۱۷)، دانشجویان به‌مثابه موتور محرک جامعه برای حل مسائل از طریق راه‌حل‌های نوآورانه (۲۴)، ایجاد سازوکار مناسب برای فرهنگ‌سازی پذیرش نقد در جامعه (۲۸) • تلاش برای از بین بردن آثار مخرب نقد غیر تخصصی (۲۶)، زمینه‌سازی برای تبیین فواید نقد سازنده در جامعه (۱۹)، سبک‌سازی نوآورانه برای تغییر چهره نقادان (۲۷)
ضعف خانواده‌ها	• لزوم توجه جدی والدین به فرهنگ نقد • نقش اساسی والدین در ایجاد ذهنیت مناسب برای نقد در فرزندان • زمینه‌سازی مناسب خانواده برای شکل‌گیری فرهنگ نقد در سطح جامعه	• ایجاد سبک‌های نوآورانه برای تقویت روحیه نقد فردی از کودکی (۲۸)، تأثیر والدین در رشد روحیه نقادی و نقدپذیری در فرزندان در خانواده (۲۵)، ایجاد کلاس‌های نقد در مدارس برای شکل‌گیری چارچوب ذهنی مناسب برای نقد سازنده در اوایل دوران تحصیل (۳۲) • یادگیری شکل صحیح نقد از طریق والدین در کودکان (۱۷)، الگو‌گیری فرزندان از والدین به‌مثابه نقادان سازنده در جامعه (۲۲)، ایجاد فناوری‌های جدید برای والدین در تربیت و رشد قوه نوآوری فرزندان در فضای نقد و نقادی (۳۰) • خانواده به‌مثابه پله اول در شکل‌گیری اهمیت نقد در ذهن فرزندان (۲۳)، تأثیرگذاری فضای خانواده در ایجاد نوآوری در سطح جامعه (۲۰)، ایجاد خلاقیت‌های گروهی برای تقویت روحیه نقد اجتماعی در خانواده‌ها (۱۴)

کلان گزاره (مقوله سطح سه): موانع فرا دانشگاهی		
مقولات (مقوله سطح دو)	مفاهیم (مقولات سطح اول)	واحد‌های معنایی برآمده از مصاحبه‌ها
عدم توجه نظام آموزشی قبل از دانشگاه	• لزوم تلاش آگاهانه و رسمی نظام آموزشی قبل از دانشگاه برای اشاعه و رشد فرهنگ نقد • انتقال آگاهی‌ها و تجربه نقد به دانش آموزان از دبستان تا دبیرستان • ایجاد جایگاه بارز برای فرهنگ نقد در برنامه‌های درسی • اهمیت توجه به فرهنگ نقد در رابطه معلمان و مدیران	• سبک‌سازی مدرن برای رشد قوه نوآوری در جریان نقد در دبیرستان‌ها (۲۶)، پویاسازی کلاس‌های مدارس از طریق گفتگوهای نقد آزاد (۱۸)، نقش‌آفرینی دانش‌آموزان به‌عنوان نقادان اصلی فضای آموزشی (۳۰) • بررسی مسائل اصلی جامعه توسط دانش‌آموزان و نقش‌آفرینی آنان به‌عنوان نوآوران عرصه اجتماعی (۱۶)، برگزاری کارگاه‌های تقویت خلاقیت و نوآوری (۳۱)، الگوسازی مناسب در فضای نقد برای دانش‌آموزان در مدارس (۲۴) • تقویت رشد فرهنگ نقد در گنجاندن کلاس‌های نقد در برنامه‌ها (۲۳)، ایجاد تحول ساختاری در مدارس برای ایجاد فضای موردنیاز برای رشد نقد (۲۹)، تربیت مربیان پرورشی و انتقال تجربیات و اثرات مثبت نقد (۱۸) • نقدپذیری مدیران به‌عنوان رأس مجموعه‌ها و مدارس (۱۷)، توانایی نقد توسط دانش‌آموزان از مدیران و معلمان (۲۶)، جوان‌سازی کادر مدیران و معلمان در راستای تقویت ایده‌های نو و نوآوری (۲۱)
کارکرد نامناسب رسانه‌های گروهی	• ارائه مصادیق و الگوهای واقعی نقد و نقدپذیری در رسانه‌ها و مطبوعات • ترویج فرهنگ عمومی نقد از طریق تریبون‌های آزاد، بحث و گفت‌وگوهای تخصصی • برگزاری نشستهای نقد ادبی، هنری، اجتماعی	• ساختن برنامه‌های متنوع رسانه‌ای برای فرهنگ‌سازی نقد (۲۷)، تأثیرگذاری روانی بر جامعه از طریق نشان‌دادن اثرات مثبت نقد در جامعه (۲۹)، الگوسازی واقعی از فضای تحول سازمانی در ادارات از طریق نقد سازنده (۱۳) • ایجاد جریان‌های تخصصی نقد در دانشگاه‌ها (۲۵)، فعال‌سازی ظرفیت‌های بیان نقد در جامعه از طریق تریبون‌های آزاد (۳۲)، تقویت فرهنگ عمومی نقد از طریق فعال‌سازی روش‌های جدید و نوآورانه نقد (۱۶) • سبک‌سازی مناسب برای برگزاری جلسات مشاعره و خاطره‌گویی نقد در فرهنگ‌سراها و دانشگاه‌ها (۳۰)، بیان غیرمستقیم نقد در اشعار و نوشته‌ها (۱۸)، شرکت مسئولان برای شنیدن نقدهای مردم در جلسات گفتگوهای آزاد و جلسات آزاداندیشی (۲۴)

همان‌طور که در جدول (۳) مشخص است، موانع فرا دانشگاهی شامل چهار گزاره سطح دو، کارکرد نامناسب رسانه‌های گروهی عدم توجه نظام آموزشی قبل از دانشگاه، ضعف خانواده‌ها، واقعیات کلان اجتماعی و فرهنگی جامعه است. این موارد از مصاحبه با افراد و خبرگان مشخص شده در این حوزه احصاء شده است. به‌عنوان نمونه، یک قطعه ضبط‌شده از مصاحبه در مورد کارکردهای نامناسب رسانه

در فرهنگ نقد بدین شرح است: کودک وقتی با داده‌های زیادی توی کارتون مواجه می‌شود و می‌بیند با یک حرکت و خارج از روال طبیعی فردی دویست متر بالا می‌پرد، اصلاً گیج می‌شود که من باید از چه چیزی پرسش داشته باشم؟! چون در کارتون هیچ‌چیز قاعده ندارد، این حس به علی کوچولوی من تزریق می‌شود که اصلاً قاعده‌ای هم وجود ندارد که در مورد آن سؤال کند و جواب مشخص بگیرد! من نگرانم فردا علی که بزرگ شد، متوجه می‌شود که در مورد چه چیزی سؤال کند؟ تحلیل خواهد داشت؟ نقاد خواهد بود؟!

جدول (۴): واحدهای معنایی، مفاهیم و مقولات مرتبط با موانع درون دانشگاهی

کلان گزاره (مقوله سطح سه): موانع درون دانشگاهی		
مقولات (مقوله سطح دو)	مفاهیم (مقولات سطح اول)	واحدهای معنایی برآمده از مصاحبه‌ها
فضا و جو حاکم بر محیط‌های دانشگاهی	- ایجاد فضای تسهیل‌کننده برای تضارب‌آراء، ارائه اندیشه‌ها و مواضع متفاوت مقدمه شکل‌گیری و درونی‌شدن فرهنگ نقد در دانشگاه‌ها - نتایج رشد فرهنگ نقد: سعه‌صدر، تحمل اندیشه مخالف - موانع رشد فرهنگ نقد در دانشگاه‌ها: فضای دلسردکننده همراه با ترس، محدودیت‌های پر ابهام دانشگاه	امکان تضارب آراء (۸)، لزوم ایجاد فضای ارائه نظرات گوناگون (۱۶)، اهمیت توجه اساتید و مسئولین دانشگاه به نظرات مخالفین (۱۳)، عدم سرکوب نظرات مخالف (۲۴) تمرین تحمل نظرات مخالف (۱۶)، بررسی نتایج تحمل نظرات مخالف (۲۲)، ایجاد فضای سعه‌صدر توسط اساتید و دانشجویان (۹)، بالا رفتن توان تحمل دیگران نتیجه بالا رفتن جریان نقد و نقادی در دانشگاه (۱۷) ایجاد موانع در راستای بیان نقد (۱۴)، پیدایش ترس از ارائه نظرات مخالف (۲۱)، نبود زمان مناسب برای برگزاری جلسات نقد دیدگاه‌ها (۱۸)،
مشکلات مرتبط با اساتید	- اهمیت جایگاه اساتید دانشگاه به‌مثابه مجریان برنامه‌های درسی در انتقال آموزه‌ها و ارزش‌های فرهنگ نقد به دانشجویان - پایه‌گذاری فرهنگ نقد و نقادی در کلاس‌های تخصصی و مباحث علمی - تأثیر منفی اساتید غیرفعال در حوزه نقد بر دلسردی دانشجویان	توان حرکت به سمت نوآوری‌های رادیکال از نوآوری‌های تدریجی و کم بازده توسط اساتید (۲۵)، تقویت بروز خلاقیت فردی و نظریه‌پردازی در فضای تعاملی نقادانه در کلاس‌های درس (۱۸)، ایجاد تغییرات سازمانی در ساختار کلاس‌ها و دانشگاه و رفتن به سمت فضای نقد سازنده (۱۵) توان حرکت به سمت تحول سازمانی و سخن راندن از پیشرفت و تمدن سازی از ثمرات نقد در کلاس‌های تخصصی دانشگاه (۱۳)، برگزاری جلسات بحث و ارائه نظرات (۲۳)، ایجاد نوآوری آموزشی با مشارکت نقادانه دانشجویان در مباحث علمی (۱۹) عدم پاسخگویی به سؤالات و نقدهای علمی دانشجویان در مسائل علمی (۲۲)، محدودیت‌های نمره‌ای کلاس‌ها و اساتید مانع ایجاد فضای نقد و مباحثه‌ای (۱۷)، گسترش فضای رخوت دانشجویی بر جو حاکم بر کلاس‌های درس (۱۸)، سرکوب خلاقیت‌ها برای تقویت نوآوری از طریق فضای نقد (۳۰)

کلان گزاره (مقوله سطح سه): موانع درون دانشگاهی		
مقولات (مقوله سطح دو)	مفاهیم (مقولات سطح اول)	واحد‌های معنایی برآمده از مصاحبه‌ها
ضعف کتب و محتوای آموزشی	- انتقال مفاهیم، نگرش‌ها و مهارت‌ها به دانشجویان در قالب محتوای مناسب، متنوع و اثرگذار درسی - اثر مخرب محتوای غیرمنطبق با واقعیت‌های جامعه در گسترش نقد توانایی محتوای درسی در ترغیب و خودانگیختگی دانشجویان برای فعالیت در فضای نقد و نقادی - وادارسازی دانشجویان به بازاندیشی در داده‌ها و نظریه‌ها در لابه‌لای محتوای درسی	ایجاد و گسترش سبک‌های جدید انتقال محتوا از طریق نوآوری‌های آموزشی (۱۶)، تأثیرگذاری ساختار کلاس‌ها بر تقویت فرهنگ نقد و نقادی (۲۷)، پیشرفت و رشد توانایی نقد نظریه‌ها در قالب کارگاه‌های مهارتی (۳۱) ارائه محتوای غیرواقع با واقعیت در کلاس‌ها درس (۲۶)، سرکوب شدن قوهی نوآوری در اثر غیرواقع و صحیح نبودن محتوای آموزشی (۱۸)، کاهش سطح حساس بودن دانشجویان نسبت به مسائل و مشکلات مهم جامعه (۲۱) بالا رفتن رغبت به مطالعه و کسب مهارت‌های اساسی به‌وسیله ارائه محتوای انگیزشی (۱۹)،
نحوه ارزشیابی نامناسب	- ارزشیابی مناسب یکی از عوامل ایجاد و رشد فرهنگ نقد - ارزشیابی‌های حفظی از جزوه و نظرات اساتید مانع رشد فرهنگ نقد - عدم تقویت رشد فکری و استدلالی و توانایی منتقدانه دانشجو در ارزشیابی‌های متعارف حفظی	برگزاری امتحانات خلاقانه در طی ترم برای کلاس‌های تخصصی (۲۶)، دور شدن از فضای ارزشیابی حفظی در فضای علمی دانشگاه و رفتن به سمت ایجاد نوآوری‌های آموزشی (۱۹)، ایجاد تحول در نظام ارزشیابی دانشگاه‌ها از طریق رصد نوآوری‌های سازمانی در سایر کشورها (۲۲) ایجاد نظام‌های آموزشی منطبق بر تقویت نوآوری فردی در طی کلاس‌های درس و امتحانات (۱۸)، عدم رشد خلاقیت دانشجویان در فضای فرهنگی نقد دانشگاه و ارزشیابی‌های آموزشی جزوه محور (۲۷)، عدم رشد قوهی تحلیل دانشجو و عدم رشد مباحث علمی در فضای آکادمیک (۲۳) رکود فرهنگ نقد در فضای فعلی ارزشیابی توسط اساتید و دانشگاه‌ها (۱۶)، تقویت قوه فهم علمی دانشجویان در جریان فرهنگ نقد و نقادی در کلاس‌های درس (۲۶)، ایجاد محیطی پویا برای بالا رفتن روحیه نقد و نقادی در چالش‌های علمی (۳۰)
مشکلات اجرایی (زمان اندک، کلاس‌های شلوغ و پرجمعیت)	- عدم تناسب رویه‌های اجرایی دانشگاه‌ها با اشاعه فرهنگ نقد - عدم اختصاص زمان کلاس‌های درس برای واکاوی و نقد مسائل و پدیده‌های گوناگون علمی و اجتماعی - زمان کم کلاس‌های درس برای بحث و تبادل نظر علمی - پر تعداد بودن کلاس‌های درس - مانعی برای گسترش فرهنگ نقد	لزوم تحقق تحول سازمانی در مباحث علمی و نوآوری (۲۷)، متناسب‌سازی روندهای اجرایی در راستای ایجاد خلاقیت برای سازمان (۱۶)، کاهش بوروکراسی‌های اداری برای تسریع در روندهای پیشرفت سازمانی افزایش مباحثه‌های علمی برای رشد نوآوری و خلاقیت (۳۲)، ایجاد کرسی‌های آزاداندیشی برای تحقق نوآوری فردی (۲۱)، طرح مسائل واقعی جامعه برای ارائه راهکارهای بدیع و خلاقانه (۱۹) ایجاد تربیون‌های آزاد دانشجویی برای شنیدن صدای دانشجو (۲۴)، اهمیت‌دهی اساتید برای شنیدن پیشنهادهای نوآورانه دانشجویان (۲۹)، ایجاد سازوکارهای مناسب برای رشد نوآوری‌های آموزشی (۳۰) پویاسازی کلاس‌های درس (۲۲)، ایجاد کلاس‌های تخصصی با تعداد کم دانشجو (۲۶)، توانمندسازی اساتید برای ارائه طرح درس‌های خلاقانه برای دانشجویان علاقه‌مند (۲۹)

مطابق جدول (۴) موانع درون دانشگاه به ۵ دسته تقسیم می‌شود شامل، مشکلات اجرایی، نحوه ارزشیابی نامناسب، ضعف کتب و محتواهای آموزشی، مشکلات مرتبط با اساتید، فضا و جو حاکم بر محیط‌های دانشگاهی. برای تقویت جریان نوآوری و حل مسئله در فضای جامعه، باید این موانع درون و برون دانشگاهی حل شوند تا ما به نتیجه مطلوب در این زمینه برسیم. قطعه‌ای از صوت ضبط‌شده در این قسمت: من [مسعود درخشان]، همواره شاگرد اول کلاس بودم. البته درس نمی‌خواندم؛ یعنی درس‌ها را آن‌طور که اساتید در کلاس ارائه می‌کردند، دوست نداشتم فراگیرم. بلکه دنبال نگاه‌های نو بودم. مسیرهای حل مسائل را غیر از آنچه استاد سر کلاس طی می‌کرد، کشف می‌کردم. این حالت در من بود. تنها در یک کلاس نتوانستم بدرخشم و حتی آن درس را حذف کردم و بعدها هم که مجبور شدم درس را در سال بعد با استاد دیگری بگذرانم، خاطره تلخی آزارم داد و از بدترین خاطرات دوران علمی من شد و روحیه نقد در آن کلاس در من مرد. استادی از خارج از کشور آمده بود و همین‌که پایش را در کلاس گذاشت از اینکه من در خارجه درس خواندم و شما هیچی بارتان نیست و ... از استاد و درس زده شدم. دیگر توان تحلیل را در آن درس از دست دادم. برخورد این شکلی این آقا، باعث شد من در آن درس نه تنها تحلیل‌گر و نقاد نباشم که ضعیف هم شدم. این است اثر تحقیر بی‌جهت دانشجو...

جدول (۵): واحدهای معنایی، مفاهیم و مقولات مرتبط با نقد تخصصی

مقوله سطح سه: نقد تخصصی		
مقولات (مقوله سطح دو)	مفاهیم (مقولات سطح اول)	واحدهای معنایی برآمده از مصاحبه‌ها
خروجیها	نقد کتب تخصصی	سبک‌سازی نوآورانه برای نگارش نقدهای علمی (۳۱)
	تدوین مقالات نقد تخصصی آثار علمی	ترویج نگارش متون تخصصی توسط دانشگاهیان و صاحب‌نظران (۲۶)
	اصلاح و ارتقای مدل‌ها و نظریات علمی	کمک به رشد و تکامل نظریه‌های علمی از راه برگزاری جلسات نقد تخصصی (۲۹)
پیامدها و اثرات	بالارفتن سطح پایایی و روایی نظریات و قضایای علمی	پیشرفت سطح روایی و پایایی نظریات و قضایای علمی با ایجاد نوآوری‌های آموزشی (۲۴)
ابزار جاری‌سازی	کرسی‌های نظریه‌پردازی	ترویج گفت‌وگو نقد تخصصی توسط دانشگاهیان در مجامع علمی (۱۸)
الزامات جاری شدن نقد	میزان علم تخصصی بالا	دارا بودن دانش تخصصی در موضوع و رشته مورد نظر لزوم اظهارنظر در کرسی‌های آزاداندیشی (۳۰)
	حضور فعال در فضای آکادمیک	شرکت در مجامع، جلسات، مباحثه‌ها و همایش‌های علمی لازمه نقد تخصصی (۲۶)

نقد تخصصی یعنی نقدی که در فضای دانشگاه باشد و میزان علم موردنیاز برای آن در سطح بالایی قرار گرفته باشد، نقد تخصصی شامل نقد کتب تخصصی، تدوین مقالات نقد تخصصی آثار علمی، اصلاح و ارتقای مدل‌ها و نظریات علمی می‌شود (جدول ۵)). این کار موجب بالا رفتن سطح پایایی و روایی نظریات و قضایای علمی می‌شود. برای رسیدن به این مقصود می‌توان از کرسی‌های نظریه‌پردازی کمک گرفت که البته لازمه آن دارا بودن علم کافی در حوزه موردنظر و حضور فعال در فضای آکادمیک است. قطعه جالبی از صوت ضبط شده مصاحبه‌ها در این باره مرور می‌کنیم: در همین دانشگاه، تلاش کردم مرکز علمی‌ای را برای مباحث علمی و پژوهشی افکار سنجی و آینده‌پژوهی راه بیندازم. مطلع هستم که این علم یکی از علوم پیشران است. خودم یک‌تنه برای دانشگاه از مرکز گسترش وزارت علوم مجوز این رشته را هم گرفتم؛ اما الان چهار سال است حتی یک نفر دانشجو نگذاشتند بگیریم! فکر می‌کنید برای چه؟ ... برای اینکه آقایان فکر کردند ما اینجا می‌خواهیم کار سیاسی کنیم! اصلاً از ابعاد علمی این رشته مطلع نبودند؛ یعنی یک افراد غیرتخصصی در مورد یک رشته کاملاً تخصصی نشست‌اند قضاوت کرده‌اند. جالب‌تر و ناگوارتر آنکه وقتی من اعتراض کردم و فرصت دفاع خواستم، به من وقت ندادند و رئیس دانشکده رفت برای دفاع از دوره! ایشان هم رفته بود گفته بود حالا چه مانعی دارد که ما هم در سیاست کشور سهمی داشته باشیم!

جدول (۶): واحدهای معنایی، مفاهیم و مقولات مرتبط با نقد میانجی‌گرانه

مقوله سطح سه: نقد میانجی‌گرانه		
مقولات (مقوله سطح دو)	مفاهیم (مقولات سطح اول)	واحدهای معنایی برآمده از مصاحبه‌ها
خروجی‌ها	نقش‌آفرینی دانشجو به‌مثابه رابط و مترجم حرف مردم و مسئولین	برقراری ارتباط مستمر و مشکل‌گشا برای حل مسائل مردم به‌واسطه مسئولین (۲۶)
	حل مسائل با دانش تخصصی	ارائه راهکارهای خلاقانه برای حل مشکلات عینی جامعه (۲۴)
	گفتمان‌سازی رسانه‌ها و کمپین‌ها	اشاعه فرهنگ نقد در بین مردم از طریق فعال‌سازی ظرفیت کمپین‌های رسانه‌ای (۲۸)
پیامدها و اثرات	امنیت و ثبات کشور	ایجاد آرامش ذهنی برای مردم و مسئولین (۳۲)
	افزایش تعامل بین مردم و مسئولین	ایجاد روابط نزدیک‌بین مردم و کارگزاران برای شنیدن مشکلات واقعی آن‌ها (۲۵)
ابزار جاری‌سازی	نشست‌های تخصصی حل مسئله	برگزاری همایش‌های شناسایی، آسیب‌شناسی و ارائه راه‌حل‌های جامع برای مشکلات جامعه (۱۷)
الزامات جاری شدن نقد	حضور در میان مردم	ایجاد فضاهایی برای گفت‌وگوهای چهره به چهره مردم و مسئولین (۲۸)
	دانش تخصصی حل مسئله	پرورش متخصصان برای ارائه راه‌حل‌های نوآورانه (۱۹)

نقد میانجیگرانه نقدی است که برای انجام آن باید دانش تخصصی زیادی را دارا بود اما فضا آن خارج دانشگاه تعریف و توضیح داده می شود. در این نوع نقد، دانشگاهیان به مثابه رابط و مترجم میان مردم و مسئولین مطرح بوده و مسائل و مشکلات را از طریق گفت‌وگو با سازندگان دانش تخصصی حل می کنند (جدول (۶)). نتیجه این نوع نقد، امنیت کشور، افزایش تعامل میان مردم و مسئولین و ثبات کشور است، برای جاری ساختن این نوع نقد در فضای جامعه باید از طریق نشست های تخصصی حل مسئله مانند همایش های شناسایی و آسیب شناسی اقدام نمود. البته برای این که این نوع نقد اثرگذاری لازم را داشته باشد باید فضایی فراهم شود تا مردم بتوانند به صورت چهره به چهره با مسئولین دیدار داشته باشند. گوشه ای از مصاحبه ضبط شده در این باره را مرور می کنیم: من یک پایم در صنعت فولاد است و یک پایم توی کلاس درس. هیئت علمی هستم، در عین حال عضو هیئت رئیسه شرکت فولاد هرمزگان هم هستم. به جرئت به شما می گویم که حاضر نیستم با هیچ شاگرد اولی کار روی زمین توی صنعت انجام بدهم! چون اصلاً توی کتاب مانده و چون توی کلاس از خود من ۲۰ گرفته، اصلاً توجه نمی کند که من توی صنعت چی لازم دارم. نرسیده دوست دارد فولاد را در آزمایشگاه آنالیز کند! اما اصلاً درکی ندارد که نیاز من الکترو است. در شان خودش نمی بیند ورود پیدا کند. الکترو درست کردن را چیپ می داند. این آدم می تواند درد مرا بفهمد؟! این آدم می تواند با صنعت آشتی کند؟! اصلاً این آدم می گذارد من در صنعت حرفش را گوش دهم که حالا بیاید استراتژی صنعتی فولاد هرمزگان را نقد کند؟!

جدول (۷): واحدهای معنایی، مفاهیم و مقولات مرتبط با نقد دموکراتیزه

مقوله سطح سه: نقد دموکراتیزه		
مقولات (مقوله سطح دو)	مفاهیم (مقولات سطح اول)	واحدهای معنایی برآمده از مصاحبه ها
خروجی ها	ایجاد فضای گفت‌وگو در بین دانشگاهیان	پرورش ظرفیت برای پذیرش نقد در بین دانشجویان و اساتید (۲۷)
	کاهش تنش در دانشگاه	ایجاد جلسات گفت‌وگوهای صریح بین دانشجویان با ستاد دانشگاه (۲۸)
	از بین رفتن فضای رخنه دانشگاهی	پویاسازی فعالیت های آکادمیک با ایجاد فضاهای نو در ارائه های علمی (۲۱)
	همرأستایی و همگامی دانشگاهیان با ستاد دانشگاه	هم افزایی در راستای رشد علمی (۲۶)
پیامدها و اثرات	حرکت به سمت دموکراتیزه شدن دانشگاه در محتوا و مدیریت	رویش فضای دموکراتیزه برای رشد محتوا و مدیریت در دانشگاه ها (۲۰)
	خلق ایده های جدید	ایجاد تحول سازمانی و ساختاری برای پدید آمدن ایده های ناب (۳۳)
ابزار جاری سازی	کرسی های آزاداندیشی	برگزاری کرسی های آزاداندیشی در موضوعات و مباحث علمی و حل مساله (۲۷)

مقوله سطح سه: نقد دموکراتیزه		
مقولات (مقوله سطح دو)	مفاهیم (مقولات سطح اول)	واحد‌های معنایی برآمده از مصاحبه‌ها
الزامات جاری شدن نقد	حضور فعال در محیط آکادمیک	ایجاد محیط‌هایی برای جریان‌سازی فعالیت مستمر در مراکز آکادمیک (۳۰)
	دارا بودن حداقل‌های علمی	مطالعه مبانی علمی در موضوعات تخصصی (۱۶)

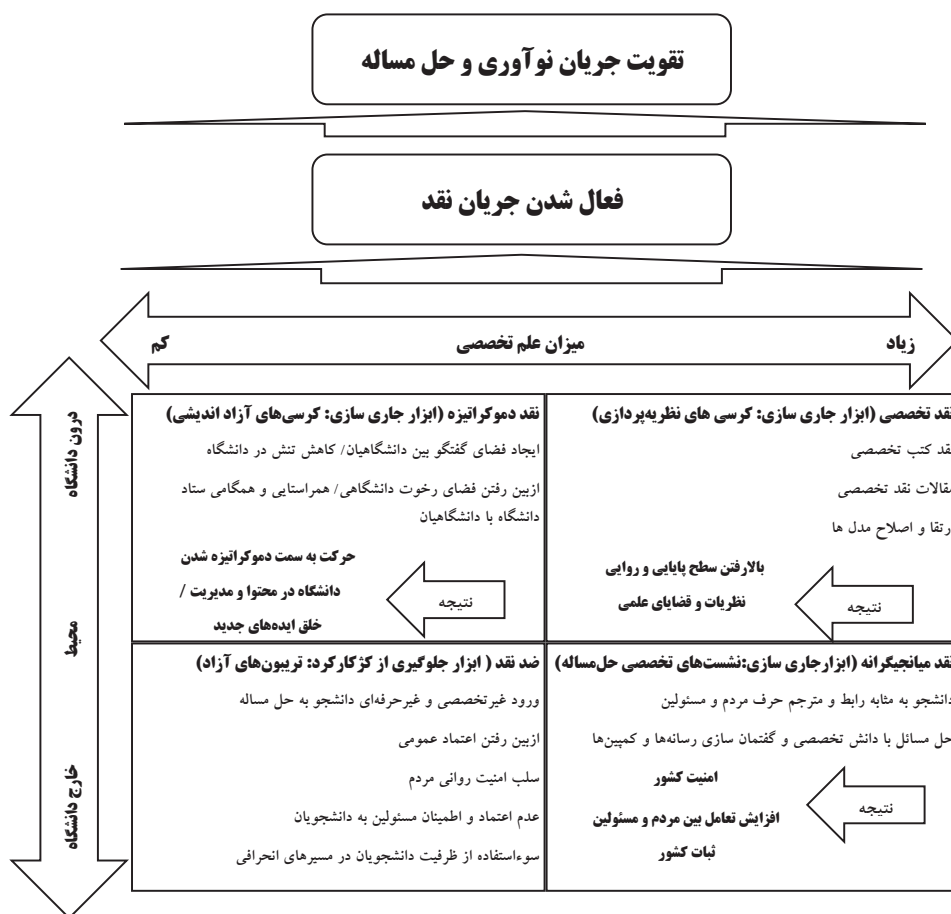
نقد دموکراتیزه‌گر، نقدی است که در درون محیط دانشگاه قرار دارد اما میزان علم تخصصی موردنیاز برای آن کم است، این نقد موجب ایجاد فضای گفتگو میان دانشگاهیان و کاهش تنش می‌شود و فضای رخوت دانشگاهی را از بین می‌برد و کمک می‌کند تا سیستم دانشگاه، با دانشگاهیان همراه شود همه این‌ها منجر به دموکراتیزه شدن دانشگاه در محتوا و مدیریت می‌شود و کمک می‌کند تا ایده‌های جدید خلق شوند (جدول (۷)). برای ایجاد بستر این نقد می‌توان از کرسی‌های آزاداندیشی بهره جست. البته دارا بودن حداقل‌های علمی و حضور فعال در محیط آکادمیک از ملزومات تحقق این نوع نقد است. قسمتی از مصاحبه به صورت زیر است: دانشگاه در یک برساخت شکل می‌گیرد. علم، خاصه در فضای علوم انسانی برآمدی از تعاملات پیچیده است. بدون دموکراسی در دانشگاه، ما با یک پادگان علمی روبرو خواهیم شد.

جدول (۸): واحد‌های معنایی، مفاهیم و مقولات مرتبط با ضد نقد

مقوله سطح سه: ضد نقد		
مقولات (مقوله سطح دو)	مفاهیم (مقولات سطح اول)	واحد‌های معنایی برآمده از مصاحبه‌ها
خروجی‌ها	ورود غیرتخصصی و غیرحرفه‌ای دانشجو به حل مسئله	شرکت غیر عالمانه و مطابق با جو رسانه‌ای در تجمع‌ها (۲۵)
	از بین رفتن اعتماد عمومی	عدم اعتماد مردم به دانشجویان برای درمیان‌گذاشتن مشکلاتشان (۱۴)
	سلب امنیت روانی مردم	کاهش آرامش روانی مردم برای مشارکت‌های اجتماعی (۳۰)
پیامدها و اثرات	عدم اعتماد و اطمینان مسئولین به دانشجویان	از بین رفتن اعتماد مسئولین برای سپردن حل مسائل کشور به دانشجویان (۱۹)
	سوءاستفاده از ظرفیت دانشجویان در مسیرهای انحرافی	سوق دادن ظرفیت‌های دانشجویان در مسیرهای انحرافی (۲۶)
ابزار جاری‌سازی	تربییون‌های آزاد	ایجاد فضاهایی برای تخلیه روانی مردم و شنیدن مشکلات آن‌ها (۲۳)
الزامات جاری شدن نقد	حضور در میان مردم	از بین بردن بوروکراسی‌های اداری برای ایجاد ارتباط نزدیک بین مردم و مسئولین (۳۱)
	نداشتن دانش تخصصی پیرامون موضوع	ورود غیر عالمانه در موضوعات تخصصی موجب خسارت‌های مادی و معنوی (۱۷)

ضد نقد، نقدی است که خارج از محیط دانشگاهی صورت می‌گیرد و نقاد فاقد علم تخصصی برای آن است. از پیامدهای این نقد، از بین رفتن اعتماد عمومی، سلب امنیت روانی مردم، عدم اعتماد و اطمینان مسئولین به دانشجویان است و در مواردی موجب سوءاستفاده از ظرفیت‌های دانشجویان در مسیر انحرافی می‌شود (جدول ۸)). برای جلوگیری از آسیب‌های این مورد، تربیون‌های آزاد برای شنیدن مشکلات مردم و تخلیه روانی آن‌ها توصیه می‌شود. یکی از شرکت‌کنندگان در مصاحبه عنوان می‌کند: قبول که یک دانشگاهی، فرهنگ دانشگاه را تا حدی دارد؛ اما وقتی در صداوسیما در یک امر غیر تخصصی وارد بحث می‌شود با یک فرد عامی چه فرقی دارد؟ این نوع ورودها عموماً از طرف هم‌صنفی‌های ما در بین اساتید زیاد است. در واقع شخص اعتبار یک دانشگاه را با این نوع ورودهای عوامانه خراب می‌کند.

با توجه به دسته‌بندی انواع نقدها و تحلیل مضمون مضامین مستخرج؛ نهایتاً مدل طبق شکل (۵) ارائه می‌گردد:

شکل (۵): مدل فعال سازی نقد دانشگاهی (مدل نوروزی و همکاران)

۵- جمع‌بندی

هدف این پژوهش، تبیین تفاوت بین انواع نقد برآمده از دانشگاه بود. نقد دانشگاهی نقدی است که برخاسته از حس تعهد در کنار آگاهی کافی علمی در یک امر تخصصی واقع می‌شود و مؤدبانه و تأثیرگذار برای حل مسئله‌ای متعهدانه کوشش می‌کند. در صورتی که حس تعهد یا علم کافی یا زبان مناسب برای نقد موجود نباشد، نقد دانشگاهی نبوده و در زمره ضد نقد یا نقدهای مخرب طبقه‌بندی خواهد شد. این پژوهش به دنبال تبیین نقد مفید و مختصات آن بود سپس بیان گردید در چه صورتی نقد مضر است. پس از تبیین آن، باید تلاش کنیم تا نقد غیرمفید را به صفر برسانیم که این نقد شامل نقد برون دانشگاهی یا درون دانشگاهی می‌گردد.

برای تقویت جریان نوآوری و حل مسئله در فضای جامعه، باید این موانع درون و برون دانشگاهی حل شوند تا به نتیجه مطلوب در این زمینه برسیم. موانع فرادانشگاهی بروز نقد دانشگاهی، عبارت‌اند از کارکرد نامناسب رسانه‌های گروهی در پرورش کودکان در فضای موهومی و خیالی، عدم توجه نظام آموزشی قبل از دانشگاه به موضوع نگاه انتقادی به مسائل، ضعف خانواده‌ها در میدان دادن به فرزند در انتقاد کردن، واقعیات کلان اجتماعی و فرهنگی جامعه که در برخی موارد از فضای تعاملی و جمهوری فاصله می‌گیرد و فرصت نقد به مردم داده نمی‌شود. موانع درون دانشگاهی شناسایی شده در این باره نیز در پنج دسته تقسیم می‌شود شامل، مشکلات اجرایی، نحوه ارزشیابی نامناسب، ضعف کتب و محتواهای آموزشی، مشکلات مرتبط با اساتید، فضا و جو حاکم بر محیط‌های دانشگاهی.

در ادامه، بر اساس نظر خبرگان یک مدل ارائه شد که بیان می‌کند برای تقویت جریان نوآوری و حل مسئله باید جریان نقد فعال شود و این دو در یک دستگاه مختصات دو بعدی قابل تفصیل است، محور افقی در این دستگاه، میزان علم تخصصی موردنیاز است و محور عمودی، محیط نام دارد که می‌تواند از طیف درون دانشگاه تا بیرون دانشگاه تغییر کند. سپس بر این اساس چهار نوع نقد متصور است، نوع اول نقد تخصصی نام دارد که در درون دانشگاه شکل می‌گیرد و به نقد کتب تخصصی، مقالات و یا ارتقای مدل‌ها اختصاص دارد، اگر این نقد به درستی صورت گیرد نتیجه آن بالا رفتن سطح پایایی و روایی نظریات و قضایای علمی است. نوع دوم نقد میانجیگرانه است، در این نوع نقد دانشجو به مثابه رابط و مترجم حرف مردم با مسئولین است. نتیجه‌ی این نقد امنیت کشور، افزایش تعامل میان مردم و مسئولین و در نهایت ایجاد ثبات در کشور است، نوع سوم، نقد دموکراتیزه است که علم تخصصی نیاز ندارد اما در درون محیط علمی دانشگاه صورت می‌پذیرد. این نقد از ایجاد فضای گفتگو در دانشگاه شکل می‌گیرد و مزیت آن از بین بردن فضای رخوت در دانشگاه است، اگر این نقد به درستی صورت گیرد دانشگاه در محتوا و مدیریت به سمت دموکراتیزه شدن

پیش خواهد رفت و ایده‌های جدید خلق خواهد شد؛ اما در کنار این سه حالت که بیان گردید، نوع چهارمی نیز وجود دارد که میزان علم تخصصی برای آن کم است و خارج از محیط علمی صورت می‌گیرد که در این پژوهش ما نام آن را ضد نقد گذاشتیم. این نوع از نقد زمانی اتفاق می‌افتد که فرد دانشگاهی به صورت غیرتخصصی و غیرحرفه‌ای وارد فرآیند حل مسئله شود که نتیجه آن سوءاستفاده از ظرفیت دانشجویان است که گاهی منجر به سلب امنیت روانی مردم و حتی برهم خوردن امنیت کشور می‌شود.

۶- مراجع

- Adorno, T. 2003. Negative dialectics. Routledge.
- Arp, L., & Woodard, B. S. 2004. Curiosity and creativity as attributes of information literacy. Reference & User Services Quarterly, 31, 44(1)
- Belsey, C. 2004. Culture and the real: theorizing cultural criticism. Routledge.
- biblestudy. 2019. www.biblestudytools.com. Krino - New Testament Greek Lexicon - New American Standard: <https://www.biblestudytools.com/lexicons/greek/nas/krino.html>
- Bormann, E. G. 1972. Fantasy and rhetorical vision: The rhetorical criticism of social reality. Quarterly journal of speech, 58(4), 396-407
- Cobern, W. W. 1994. Comments and criticism. Point: Belief, understanding, and the teaching of evolution. journal of research in science teaching, 31(5), 583-590.
- Cooper, E. 1991. A critique of six measures for assessing creativity. The Journal of Creative Behavior, 25(3), 194-204.
- Craig, R. T. 1984. Practical criticism of the art of conversation: A methodological critique. Communication Quarterly, 32(3), 178-187.
- Fraser, N., & Nicholson, L. 1988. Social criticism without philosophy: An encounter between feminism and postmodernism. Theory, Culture & Society, 5(3-2), 373-394.
- Gaut, B. 1998. The ethical criticism of art. Aesthetics and ethics: Essays at the intersection, 182-203.
- Gibson, R. 2010. The 'art' of creative teaching: Implications for higher education. Teaching in Higher Education, 15(5), 607-613.
- Hornsey, M. J., Trembath, M., & Gunthorpe, S. 2004. You can criticize because you care': Identity attachment, constructiveness, and the intergroup sensitivity effect. European Journal of Social Psychology, 34(5), 499-518.
- James, H. 1986. The art of criticism: Henry James on the theory and the practice of fiction. University of Chicago Press.
- Macilwain, C. 2011. Europe's Innovation Engine, Eager to Grow, Faces Criticism. Science, 1090-1091.

Mills, A., Gilbert, P., Bellew, R., McEwan, K., & Gale, C. 2007. Paranoid beliefs and self-criticism in students. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 14(5),358-364.

Mowery, D. C. 2007. University-industry research collaboration and technology transfer in the United States since 1980. How universities promote economic growth,163.

Parker, L. D. 2002. It's been a pleasure doing business with you: a strategic analysis and critique of university change management. *Critical Perspectives on Accounting*,13(6-5),603-619.

Rumph, S. 1995. A Kingdom Not of This World: The Political Context of ETA Hoffmann's Beethoven Criticism. *Nineteenth-Century Music*,50-67.

Ryan, H. R. 1982. Kategoria and apologia: On their rhetorical criticism as a speech set. *Quarterly Journal of Speech*, 68(3),254-261.

Starko, A. J. 2017. Creativity in the classroom: Schools of curious delight. Routledge.

Sutton, R. M., Elder, T. J., & Douglas, K. M.2006. Reactions to internal and external criticism of outgroups: Social convention in the intergroup sensitivity effect. *Personality and Social Psychology Bulletin*32(5),563-575.

Verganti Roberto, Norman Don. 2019. Why Criticism Is Good for Creativity. *Harvard Business Review*.

Watkins, D. 2014. Images, madness, and the gods: Plato's critique of poetry, use of literary tropes, and treatment of poetic inspiration as divine madness. University of Houston-Clear Lake.

امامی ، نصرا... ۱۳۸۵. مبانی و روش های نقد ادبی، تهران: نشر جامی.

انتظاری علی، آ.ع. ۱۳۹۳. فرهنگ نقد و گفت‌وگوی صاحب‌نظران علوم انسانی ایران در مطبوعات تحلیل نقدها و گفت‌وگوهای انتقادی منتشره در مطبوعات تخصصی علوم انسانی از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۱. جامعه پژوهی فرهنگی، ۱(۱۱).

فاضلی، ن. ا. ۱۳۸۶. فرهنگ نقد و نقادی چیست و چرایی و چگونگی نقد و نقادی در اجتماعات علمی. آیین، ۱۰.

شاین، ادگار. ۱۳۸۳. مدیریت فرهنگ‌سازمانی و رهبری، ترجمه برزو فرهی بوزنجانی و شمس‌الدین نوری نجفی، تهران: سیمای جوان. ابوالقاسمی محمدجواد. ۱۳۹۱، اخلاق نقد فرهنگی و فرهنگ نقد اخلاقی، فصلنامه اخلاق زیستی، ۲(۳).

بازرگان، عباس. ۱۳۸۹. مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته، رویکردهای متداول در علوم رفتاری، تهران نشر دیدار.

امامی سیگارودی، عبدالحسین و همکاران. ۱۳۹۱. روش‌شناسی تحقیق کیفی؛ پدیدارشناسی، فصلنامه پرستاری و مامایی جامع‌نگر، ۲۲(۲)، ۶۳-۵۶.

ادیب حاج باقری، محسن، پرویزی، سرور و صلصالی، مهوش. ۱۳۸۶. روش تحقیق کیفی، تهران: انتشارات بشری.

بازرگان، عباس. ۱۳۹۲. ارزشیابی آموزشی، تهران: سمت.

محمدپور، احمد و بهمنی، مریم. ۱۳۸۹. زنان، پاساژ و مصرف‌نشانه‌ها، مطالعات راهبردی زنان (کتاب زنان) ۱۲(۴۷)، ۷۲-۴۱.

-
1. intergroup sensitivity effect
 2. avoid criticism
 3. The rule of "Yes, but."
 4. Context